

El llibre destacat:

*EPISTOLAR DE L'EXILI DE
JOAN ROURA-PARELLA
PERE GÓMEZ i LU PLANAGUMÀ*

A la memòria de Josep Roura

A

quest text vol ser una aproximació de l'estudi *La carpeta de l'oncle: correspondència d'exili de Joan Roura-Parella*, de Pere Gómez, Salomó Marquès, Joaquim Pagès, Lu Planagumà i Conrad Vilanou; editat per l'Ajuntament de Tortellà i la Universitat de Girona, amb la col·laboració dels Serveis Territorials a Girona del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el Consell Comarcal de la Garrotxa, la Diputació de Girona i la Universitat de Barcelona.

La idea del llibre arrenca quan l'actual alcalde de Tortellà Joaquim Pagès, conegut de la família Roura, després d'unes converses amb en Josep Roura, nebot del gran pedagog tortellanenc Joan Roura-Parella, descobreix que ha conservat en la casa familiar un material molt interessant del seu oncle. Posat en contacte amb nosaltres, observem que entre aquest material hi ha una carpeta ("la carpeta de l'oncle") que conté prop de sis-centes cartes que Joan Roura-Parella havia volgut conservar a Tortellà.

Vist l'interès de la correspondència, entre tots tres decidim fer-ne un volum divulgatiu per donar-ne a conèixer el seu valor. Alhora, també pensem que cal fer una presentació de la figura de Joan Roura-Parella i contactem amb en Salomó Marquès i en Conrad Vilanou, que són els investigadors que han analitzat amb més rigor la personalitat i significació de Joan Roura-Parella. De fet, la presentació biogràfica que inicia el volum representa la millor aproximació a la figura de Joan Roura-Parella que mai no s'ha publicat.

Joan Roura-Parella va néixer el 1897 a Tortellà. De seguida va destacar en els estudis primaris amb el mestre Joan Bosch i Cusí, que deuria influir decisivament perquè la família l'enviés a fer estudis de Magisteri a Girona. Amb vint anys, va marxar a Madrid per continuar els seus estudis superiors de Magisteri i va aprofitar per seguir cursos de Filosofia i de Psicologia. Del 1923 al 1930 va ser professor de Pedagogia a l'Escola Normal de Las Palmas, on va entrar en contacte amb una societat oberta i cosmopolita, i va aprofitar per fer alguns estudis de Dret i de Ciències. Després d'haver fet cursos d'estiu a Ginebra, el 1930 es va traslladar a Berlín per seguir estudis de Psicologia Aplicada. No cal dir que tot aquest periple professional i formatiu el va ajudar a conèixer moltes personalitats que seran els seus corresponents més destacats en la correspondència d'exili que, en els últims anys de la seva vida, va voler conservar a la seva vila natal de Tortellà.

El 1932 Roura-Parella va tornar a Catalunya per participar en la construcció d'estructures de país que pretenia fer la nova Generalitat, com a professor de l'Escola Normal i de la secció de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. L'octubre del 1937, en plena guerra, va defensar a Madrid la seva tesi doctoral sobre les bases científiques de l'educació, dirigida pel professor de la Universitat de Barcelona Joaquim Xirau. Roura-Parella no va tenir cap implicació política directa ni en els temps de la República ni durant la guerra, però deuria intuir la depuració dels intel·lectuals que havien participat en el sistema educatiu de la Generalitat republicana, de manera que va decidir marxar a l'exili quan la derrota ja era imminent. De fet, va passar a la Catalunya del Nord amb el grup d'intel·lectuals que acompanyava Antonio Machado, la qual cosa li va permetre esquivar els camps de concentració francesos. Un cop a França, de seguida va intentar trobar la manera de sortir-ne, i ho va fer cap a Mèxic. Amb el suport del comitè d'ajuda als refugiats va ser un dels privilegiats que va rebre una invitació per treballar a la Casa de España de Mèxic, cosa que li va permetre travessar l'Atlàntic amb la família de la seva esposa, Teresa Ramon, que el va acompanyar la resta dels seus dies en el llarg periple d'exili i en les seves tornades eventuais, passats els anys, a Tortellà.

A Mèxic, hi va passar els primers anys d'exili vivint de manera precària, malgrat la seva formació acadèmica, la seva gran trajectòria professional i la possibilitat de treballar com a professor a diversos col·legis universitaris. Amb la mateixa esperança que tenien inicialment molts exiliats perquè el final de la guerra mundial retornés la República, Roura-Parella va col·laborar amb els cercles catalanistes de Mèxic, amb articles a revistes i conferències a la ràdio. De mica en mica, però, els exiliats van anar veient que les coses no anirien així i que el retorn immediat serà impossible, així que intentaran establir la seva situació econòmica i vital de manera més definitiva.

Joan Roura-Parella va trobar la solució per establir la seva situació laboral, no sense dificultats, a la Wesleyan University, als Estats Units d'Amèrica. Primer, com a col·laborador eventual i, més endavant, com a professor titular de la universitat on, a còpia d'anys, es va guanyar un gran prestigi que el va acompanyar fins a la seva jubilació. Un cop solucionats els problemes de residència, la parella va establir la residència fins a la fi dels seus dies als EUA, malgrat que passaven períodes eventuais de vacances a Tortellà, estades que van deixar prou petja entre els seus habitants.

Malgrat la seva qualitat intel·lectual i la seva trajectòria acadèmica, va traspassar l'any 1983 com havia viscut tota la seva vida, discretament. Va rebre algun homenatge escadusser, però malgrat que la dictadura ja havia arribat a la seva fi el matrimoni no va tornar a viure a Tortellà, la parella ja feia dècades que tenia la seva vida a Amèrica i no deuriem considerar oportú canviar-la, i més tenint en compte que la democràcia a Catalunya no estava completament consolidada. Segurament, l'homenatge que li hauria agradat més va ser el moment que l'escola del poble va decidir adoptar el nom de Joan Roura i Parella.

Malgrat aquest allunyament, Joan Roura-Parella devia saber que el seu periple a l'exili era prou significatiu d'allò que els havia tocat viure als exiliats víctimes de la dictadura franquista i per això va voler deixar a Tortellà les cartes que havia rebut lluny de Catalunya a partir del 1939 (com si significués el retorn simbòlic d'un epistolari en què el destinatari no s'hauria d'haver mogut del país). Són el testimoni vivent dels patiments d'uns intel·lectuals que el país va perdre, són el testimoni d'allò que va aconseguir expulsar la dictadura franquista, els anys d'endarreriment a què ens va abocar a tots per la voluntat d'eliminar la llibertat de pensament.

Per sort, unes altres mans van tenir prou condícia per preservar el llegat de Joan Roura-Parella, el seu nebot Josep que, malgrat la diferència d'edat i la distància física, sempre va preservar una certa idolatria envers la figura de l'oncle i va conservar tan bé com va poder tots els papers que havia deixat a la seva residència de Tortellà. En Josep ens ha deixat aquest hivern, però va tenir temps de poder gaudir amb satisfacció de la difusió d'aquestes cartes que comporta *La carpeta de l'oncle*. Vagin, doncs, aquestes ratlles en record de Josep Roura.

A l'hora de preparar l'edició de les cartes, teníem molt clar que el volum de la correspondència no havia de quedar en una còpia erudita de les prop de sis-centes cartes conservades. Pensàvem que això només podria interessar els investigadors de l'obra de Roura-Parella o dels seus corresponents, però que seria poc atractiva

per a un públic més ampli, de manera que el plantejament de la presentació de *La carpeta de l'oncle* havia de ser ben diferent.

També teníem molt clar que s'havia de donar a conèixer el contingut complet de la carpeta, per la gran importància de les figures dels seus corresponents, i que s'havia de fer una presentació de la trajectòria acadèmica i vital de Joan Roura-Parella.

L'anàlisi detallada de tota la correspondència ens va acabar donant la clau sobre com havíem d'encarar-ne l'edició: la lectura de tots els textos permetia veure que, ordenats cronològicament, representaven un relat del recorregut de Roura-Parella a l'exili. Hi sortien els neguits inicials, els dubtes del pas a Amèrica, la situació delicada dels primers anys, la consolidació del pas als EUA... O sigui: la història personal de tota una vida d'exili. Si no fos perquè les cartes reflecteixen la crua realitat, tot plegat podria acabar configurant una novel·la de construcció vital sobre les dificultats per sortir-se'n airoso d'aquell que ha de fugir apressadament del seu món.

El format final de la presentació de la correspondència conté, doncs, diversos apartats que, com una peça de trencadís, acaben configurant la unitat del conjunt. El volum s'inicia amb la presentació general del text, seguida d'un text de Joaquim Pagès sobre la personalitat de Joan Roura-Parella des d'una òptica tortellanenca. Tot seguit, fem una breu aproximació dels records que Josep Roura ens va anar transferint al llarg de les diverses converses que hi vam mantenir. Salomó Marquès i Conrad Vilanou presenten un estudi detallat sobre la biografia i el pensament de Joan Roura-Parella, que és el preàmbul de l'apartat dedicat a la síntesi del contingut de la correspondència. El volum acaba amb la transcripció exemplaritzant de 27 cartes i amb el llistat complet de tots els documents conservats en la carpeta.

Les cartes més antigues corresponen als primers mesos d'exili, a França, que mostren com Roura-Parella intenta desesperadament trobar una sortida a la seva situació. La correspondència més destacada és amb el professor Joaquim Xirau, que havia dirigit la seva tesi doctoral. Hi observem la tensió que es va generant entre els exiliats i les dificultats de la vida a França, amb el neguit de ser internats en camps de concentració o retornats a l'Espanya de Franco. Una dramàtica carta de Xirau, quan Roura-Parella ja és a punt de marxar cap a Mèxic, conté una frase clau per entendre aquest període: «M'escrigui, amic Roura. Hi ha moments que no puc més.» (p. 112)

La segona part de la correspondència fa referència a la seva estada a Mèxic. Hi destaca la relació epistolar amb David García Bacca, filòsof navarrès que havia conegut a la Universitat de Barcelona. García Bacca havia avançat l'exili a Quito i s'interessava perquè Roura-Parella també ho fes. Quan el tortellanenc arriba a Mèxic se n'alegra i s'estabilitza la seva relació epistolar. Amb el triomf de la dreta en les eleccions mexicanes del 1940, els republicans exiliats comencen a dubtar sobre la seva situació, de manera que Roura-Parella comença a pensar que l'exili a Mèxic no podrà ser definitiu: «*Supongamos que la situación en Méjico se te hace insostenible; tienes aquí, si avisas pronto, una cátedra de Filosofía que es donde trabajo yo, adjunto a la Universidad.*» (p. 118), li comenta García Bacca des de Quito.

Després d'uns anys d'incertesa, mentre a Europa es mantenia la guerra, els republicans exiliats comencen a veure que no serà possible enderrocar el règim franquista, però les especulacions i els dubtes sobre la qüestió entre els exiliats es palesen reiteradament en la correspondència. En una carta del 1946 del professor de dret administratiu, Antoni Moles, que es troba a Panamà, s'anticipa irònicament per unes quantes dècades al desenllaç de tot plegat: «*Em temo que la monarquía, malgrat la manca total d'opinió, s'imposarà com una sortida possible del franquisme tenint en compte que no hi ha cap solució republicana viable.*» (p. 125)

La correspondència de Roura-Parella a Wesleyan és la més nombrosa i també la més destacada per les característiques dels seus remitents: hi trobem tota mena de companys acadèmics, d'intel·lectuals de prestigi internacional i de grans personalitats espanyoles i catalanes a l'exili. La nòmina completa seria massa llarga, però val la pena citar, com a exemple: Avelí Artís, Agustí Bartra, Pere Bosch i Gimpera, Josep Carner, Joan Corominas, Josep Ferrater Mora, José M. Gallegos, José Gaos, Francisco Giner de los Ríos, Günther Haensch, Gabriel Jackson, Werner Jaeger, Wolfgang Köhler, Cornelius Krusé, Rubén Landa, Raimundo Lida, Rodolfo Llopis, Miquel A. Marín, Fred B. Millet, Jaume Miravittles, Raffaello Monti, Martín Navarro, José Puche, Luis Recasens Siches, Domènec Ricart, Pere Rosselló, Baltasar Samper, Miquel Santaló, Carl E. Schorske, Eduard Spranger, Eduard Valentí, Eugeni Xammar, Joaquim Xirau i Juan Zaragüeta, entre molts altres.

És clar que, per fer-se una idea de la magnitud de la correspondència, cal tenir-ne una visió completa. Valgui, però, com a mostra significativa una breu aproximació de tres corresponents, especialment destacats pels motius que aclarem.

En primer lloc, volem parlar de la correspondència amb Juan Zaragüeta, que es desenvolupa al llarg de vint anys, entre el 1946 i el 1968, quan Joan Roura-Parella ja és definitivament als Estats Units. Amb Zaragüeta, capellà que havia estat professor de Roura a Madrid i que manté bones relacions amb el règim franquista, manté una relació intel·lectual que li permet seguir en contacte amb la visió del món que hi ha des de l'Estat espanyol; bàsicament, parlen de llibres, de congressos, d'edicions de les seves obres, de cursos universitaris i hi anuncien diverses trobades als Estats Units mateix, però també a Donosti i a Tortellà.

La relació epistolar amb Zaragüeta ens presenta un Roura-Parella preocupat per la moral cristiana i per poder retornar eventualment a Tortellà sense problemes amb les autoritats franquistes. Malgrat això, la primera carta conservada de Zaragüeta, acabada la guerra mundial i en els anys més durs del franquisme, no deixa de marcar distàncies amb l'actitud democràtica que manté sempre Roura-Parella i que el decidirà a quedar-se per sempre en l'exili americà. El 3 de febrer de 1946, Zaragüeta escriu: «Celebro mucho la actividad publicitaria de Vd. además de la docente: nada me extraña todo ello, recordando su dinamismo cuando nos veíamos por aquí. Espero vuelvan pronto con posibilidad, y colaboraremos en las comunes tareas de la cultura bajo el signo de la paz que es de desear se imponga en el mundo, hoy tan revuelto.» (p. 204)

D'un signe ben diferent són les cartes conservades amb Josep Carner, una de les figures principals de la correspondència. Amb Roura-Parella es van conèixer durant l'exili mexicà i, des de llavors, ambdós matrimonis van mantenir certa relació. Es conserven cartes del 1946 al 1958, especialment interessants perquè Carner, a banda de parlar de publicacions literàries i de temes menors, també fa referències a la situació política dels exiliats.

Carner, l'1 de març de 1946, confia que els aliats que han sortit guanyadors de la guerra acabin amb el règim franquista, ni que sigui per motius econòmics: «La plutocràcia espanyola, i la internacional de la qual depèn, s'han posat contra Franco: Espanya se'n va ràpidament a la inflació, expedient molt més segur que no pas les maniobres russes per arribar a la fi de tot. Quan dic inflació, no parlo pas d'una fonteta, sinó d'una torrentada.» (p. 133) En aquesta mateixa carta, Carner informa sobre el govern de la Generalitat a l'exili, en un to que no fa presagiar res de bo: «Estic ben content de l'Irla, que no coneixia. És un vell honest federal de tota la vida, el primer dels republicans del nostre país que passà a col·laborar amb Prat de la Riba en la Mancomunitat. Té un gran coratge sense retòriques ni aldarull, un seny de pagès i una abnegació prou demostrada. (...) Tots estem conformes que cal ampliar el govern o consell. Però això pertoca al

president, que farà el que podrà, perquè la politicalla fa terriblement el ximple. De moment, som una mena de símbol. Això potser val més, fet i fet, que les corregudes, maniobres i mitjanceries una mica massa poussées del president Aguirre.» (ps. 133-4)

Perspicaç com sempre, Carner intueix de seguida quin serà el resultat final de tot plegat en una carta del 31 d'octubre de 1949: «*L'Espanya s'enfonsa financerament; Franco és generalment detestat. El salvaran els departaments de Guerra i Marina del país que us estatja?*» (p. 136)

Comentant la possibilitat d'editar obres a Catalunya, Carner, víctima de la censura franquista com la resta d'exiliats, se'n mostra ben escèptic en una carta del 7 de febrer de 1951: «Jo m'he posat una terrible cadena al coll firmant un contracte per a l'edició de les meves obres completes... a Barcelona! (És el mateix editor que publicà les de Bofill i Mates). No sé com s'ho farà perquè no sigui inquietada la reaparició d'un cert nombre dels meus textos...» (p. 136)

Però si per algun corresponsal excel·leix la carpeta de Joan Roura-Parella és pel centenar llarg de cartes remeses des de Mèxic pel poeta Agustí Bartra, amb qui Roura-Parella manté una continuada relació epistolar entre el 1946 i el 1970, des que Roura s'estabilitza als Estats Units fins que Bartra retorna a Catalunya. No cal dir que la relació entre tots dos és molt estreta i que les referències personals de tots dos matrimonis sovintegen en totes les cartes. Tot i així, destaquen especialment les notes sobre literatura i sobre els escrits que van preparant tots dos escriptors. Es donen consells i s'ajuden mútuament en l'elaboració dels seus textos i a l'hora de buscar possibilitats de publicació. En una carta del 1946, Bartra expressa amb fermesa la confiança que manté envers el criteri de Roura-Parella: «El dia que escrigueu sobre la meua poesia, el marcaré en pedra blanca en el meu cor. Sempre us he sentit a prop de la meua lírica. Feu-ho quan en tingueu una veritable necessitat interior, i que sigui, també prop dels arbres, entre arbres de neu o entre arbres verds.» (p. 210)

Com la resta d'exiliats, no són absents els neguits per la seva situació, com en aquesta afirmació del gener de 1947: «Veurem els Pirineus i la Mediterrània aquest any? No ho sé pas.» (p. 210). Com dèiem, ambdós corresponsals es comenten qüestions sobre les seves publicacions; en una carta del mateix any, Agustí Bartra li fa un comentari sobre un conte que Roura-Parella havia publicat en una revista dels exiliats catalans: «Teniu el do de la narració, indiscutiblement, però crec que el vostre esforç ha d'ésser dirigit vers capes més profundes. Estic segur que ho podeu fer. L'enginy, la gràcia, el matís filosòfic d'aquest conte vostre

arrenca al lector un fi somriure. Però vós, amic Roura, esteu dotat per a fer estremir.» (p. 212)

Entre els comentaris motivats per les seves obres literàries, podem anar intuïnt la veritable situació de dificultats econòmiques que els Bartra patien a Mèxic i els problemes que tenien amb la censura o amb possibles represàlies del règim quan els exiliats volien contactar amb l'interior. Hi ha una referència molt significativa en una carta del 1948, en què s'observa clarament aquesta situació: «Us agrairia, si l'heu llegit, que em tornéssiu la còpia de "*Màrsias i Adila*" que us vaig enviar. Com us deia en una lletra, en vaig fer dues còpies en paper d'avió: una per al meu germà Carles i una per a vós. Desgraciadament, la còpia que vaig enviar a Barcelona no ha arribat, no sé si per haver estat incautada per la censura o bé perquè s'ha extraviat. No puc fer cap reclamació perquè, per tal de no cridar l'atenció, no ho vaig certificar. Actualment, no tinc esma per a posar-me a la màquina i copiar els 2.800 versos que té el poema. És una cosa que em fa pànic.» (p. 214)

En aquests moments, també parlen sobre la possibilitat de la caiguda del règim franquista i sobre la desmotivació dels exiliats. Les males notícies es van imposant i l'ànim decau inexorablement: «Comprenc perfectament que la rutina del vostre treball us tingui neguitejat i entristit. Però la nostra inspecció d'ésser mort, com em dieu, no té raó... Mentre hi hagi en el món algú que ens estimi, no estem morts.» (p. 216)

Com dèiem, a mesura que ens hi endinsem, ens trobem amb una correspondència plena de les emocions d'aquells que van viure uns anys terribles durant la maduresa de la seva existència. En els darrers anys de la correspondència, Bartra, que a diferència de Roura-Parella no ha tornat mai a Catalunya, comença a veure que, malgrat que el franquisme s'ha perpetuat, haurà d'abandonar el seu exili, com ja han anat fent diverses personalitats, un cop les autoritats franquistes han garantit que el retorn, malgrat el control i les limitacions, és possible. Agustí Bartra i Anna Murià es decidiran a travessar l'Atlàntic com a camí de retorn definitiu a començament de 1970: «L'Anna i jo no podem deixar de pensar, amb una certa esgarripança, que d'aquí a una setmana serem a Catalunya, i que l'exili de trenta anys s'haurà acabat, almenys en el sentit de l'absència de la terra. Tinc una aguda sensació de tancament de cicle. L'home i l'obra seran diferents. I la nostra vida també. Tots els senyals i auguris que m'arriben de Catalunya són favorables, però el més impressionant ha estat la notícia, rebuda per cable, que acabo de guanyar el premi Ciutat de Terrassa amb la meua narració Doso.» (p. 232)

Gràcies a l'admiració que sentia Josep Roura pel seu oncle, es va poder conservar tota aquesta correspondència que Joan Roura-Parella havia anat acumulant des de les primeres setmanes d'exili al llarg de dècades i que havia volgut que romanguessin en la seva casa pairal de Tortellà. Estem convençuts que Roura-Parella era molt conscient que el conjunt de manifestacions dels seus corresponents tenien un significat especial per a la història d'uns moments tan difícils per al nostre país, com a testimoni d'un bon grapat d'intel·lectuals que en van haver de fugir perquè la situació política impedia la lliure circulació de les idees. Ha estat tot un privilegi poder-ne gaudir i presentar-les per a la seva divulgació. És amb la publicació de documents com aquest que podem conèixer la nostra història de debò, la que viuen les persones, les víctimes, i que ens permeten adquirir lliçons que ens han d'ajudar a poder construir un món millor.